

Jože Dolenc

Ob Cajnkarjevi drami »Potopljeni svet«

(Nadaljevanje)

V upanju, da bo Dom in svet izhajal dalje, je bilo treba dobiti Cajnkarjev rokopis, piše Finžgar, ki je po odstopu urednikov sprejel pobudo za ohranitev revije in pravi: »Sel sem 15. novembra 1943 tudi do prevzvišenega v Mariboru. Strmel sem ob dobroti škofovi, ko mi je pripovedoval, kako grozno so ga napadli zaradi Cajnkarjevega »Potopljenega sveta«... Vse sva se domenila. Odločno je želel, naj Dom in svet izhaja, naj se v tem letniku le natisne »Potopljeni svet«, dogovorim naj se pa prej z ljubljanskim škofom.

Tudi Finžgarjeva pobuda za rešitev krize je propadla. Nastopilo je novo leto 1938, izšla pa je samo 1. dvojna številka. KTD je izbralo dr. Jožo Debevca za urednika in sklenilo, naj še pred veliko nočjo izide v št. 3./4., potem do decembra še št. 5. do 10. Precej gradiva za št. 3 in 4. je bilo že pripravljenega, med drugim II. dejanje Cajnkarjeve drame »Potopljeni svet«. Vendar je drama ostala torzo, ker se je pisatelj solidariziral s prejšnjimi uredniki in z večino sodelavcev, tako da je umaknil že pripravljeno II. dejanje, III. in V. pa ni poslal na pismeno prošnjo novega urednika.¹⁸ Kot 9. in 10. številka je izšlo obširno kazalo za vseh 50 letnikov. Tako se je zaključil petdeseti — jubilejni — letnik v dveh letih, 1937 in 1938, z novim letom 1939 se je začel 51. letnik z močno okrnjenim krogom sodelavcev. Mnogi so prešli k reviji »Dejanje«, ki je začela izhajati v začetku 1938.

J. Debevec je pisal Cajnkarju:

Spoštovani gospod profesor!

Šele danes so mi iz Jugosl. tiskarne poslali Vaše pismo. Hvala Vam, da ste mi tako hitro odgovorili!

Glede tega pa, kar mi pišete, Vam poročam: Vaš ordinarij je izročil celo zadevo ljubljanskemu z izjavo, da, če škof dr. Rožman odobri natis 'Potoplj. sveta', tudi on — dr. Tomažič — ne bo ugovarjal. No, in naš škof je prebral in dejal, naj se kar vse natisne. Tako mi je povedal dr. Pečjak, ki je bil v tej zadevi pri škofu.

¹⁸ »... Novi urednik lojalno priznava, da je precej gradiva za št. 3 in 4. našel že stavljenega, pa ne še urejenega. Bevkova črtica Bajtar Mihale se tu zaključí, dr. A. Trstenjaka razprava se bo prihodnjic, g. St. Cajnkarja »Potopljeni svet« pa ostane torzo, ker nam na našo pismeno prošnjo ni poslal tretjega in četrtega dejanja...« (Iz kronike Doma in sveta od 22. IV 1937) do 2. IV. 1938, DiS 1937/38, str. 207 — Jože Debevec, urednik).

Od te strani torej ni zadržka; nasprotno, kakor slišim, je bil pri 4. dejanju škof ves ginjen. (Meni seveda ni niti 3. niti 4. dej. znano.) Kaj pa glede Vaše solidarnosti? Jaz ne vem, kako bi rekel. Morda tole: Bili ste pripravljeni za solidarnost z g. Koblarjem kot urednikom; zdaj pa ni več urednik — ali Vas solidarnost še veže? Razen tega še to: Ko ste dali 1. in 2. dejanje D. Svetu, sta pač imeli namen, dati vse. Mislim, da je le dosledno, če nam pošljete res, za kar Vas prosimo.

Ta razpor med KTD in večino dominsvetovcev je res nekaj hudega. Kaj se ne bi dal s sveta spraviti? Saj ima katoliški pisatelj gledé estetike itd. vso svobodo; s samo eno izjemo: greha ne sme zagovarjati.

Ponavljam torej svojo prošnjo kot začasni urednik: pošljite nam še drugo polovico rkp-a!

Z odličnim spoštovanjem

V Ljubljani, 31. 1. 1938

Vam vdani

J. Debevec

Zarnikova ul. 17

Bivši dominsvetovci so vedeli, da novi urednik prosi Cajnkarja za rokopis. Prvi, ki se je oglasil, je bil prof. Jakob Šolar:

Št. Vid, 9. febr. 1938.

Dragi prijatelj!

Danes sem slišal, da Te prosijo za objavo drame v novem DSu. Ne vem sicer nič nadrobnega in položaja, ali toliko pa vem, da bi bila to za nas vse neprijetna zadeva. Poznaš jih in veš, kako bi vse to zavili in izrabili. Prav njihovi morali je podobno, da najprej stvar obsodijo in opljujejo, potem pa zmago stvari sebi v dobro pripišejo. Če je v Tvoji moči, da jo daš ali ne daš, bi mi vsi želeli, da je ne daješ ljudem, ki so pogнали tak vik in krik proti njej in zaradi nje proti listu, odnosno ljudem, ki so bili pri listu. Finžgar mi je rekel, da jo gladko založi Nova založba v knjižici. Kako je z DSom, najbrž veš. Stari dr. Debevec, ki smo ga slavili v prvi številki¹⁹, je prevzel uredništvo, da zaključi letnik. Glavna vsebina te zadnje številke bo obsežna: kazalo za vseh 50 let nazaj, ki ga sestavlja vpk ravnatelj Anton Dokler. Tudi svoje vrste jubilej!

Kako ste sprejeli Dejanje? Pri nas hladno, Borci so že zatrobili,²⁰ Straža še čaka. Kako si bil zadovoljen s poročilom o B.?²¹ Žal mi je bilo, da je moralo tako iziti. Edi²²

¹⁹ Dr. Jože Debevec, dolgoletni dominsvetovski sotrudnik, je ob 50-letnici lista doživel svojih 70 let. Prof. Jakob Šolar mu je napisal topel članek, v katerem je poudaril njegovo mesto in pomembnost v okviru lista in slovstva. (DiS 1937, št. 1/2, str. 87–90). Ko je še uredil zadnjo številko Doma in sveta 1937/38, je legel in umrl.

²⁰ Mi mladi borci (Leto II., 4. febr. 1938, št. 21) so objavili na uvodni strani (81) omenjene številke pod naslovom »Dejanje«, »Entscheidung« poročilo o izidu prve številke mesečnika »Dejanje«, v katerem so označili vsebino te prve številke: »Kot je razvidno iz prve številke, zastopa list na političnem polju izrazito slovensko smer, na kulturno načelnem piše v prilog »ponudene roke«, tj. sodelovanja katoličanov z marksisti; gospodarska smer še ni izrazita.« — Ker je revija pod rubriko »Dokumenti« objavila prevod dveh člankov, med njimi enega o ustavitvi lista »Sept« iz švicarske revije »Entscheidung« — list je pred nedavnim začel izhajati v Luzernu z namenom, da budi katoliško zavest spričo sodobnih vprašanj, predvsem tudi socialnih, se Mladi borci spotikajo ob tem, češ »to je torej list, na katerega se naslanja komaj rojeno Dejanje«.

²¹ Šolar ima tu v mislih akademski kulturno-socialni teden, ki so ga priredila društva »Danica«, »Zarja« in »Savica« od 10. do 15. avgusta v Bohinju.

²² Edvard Kocbek.

je zares storil dejanje z Dejanjem, ker se v Ljubljani vse preveč govori, poguma pa ni. Radoveden sem, kako je s Teboj in kaj delaš. Daj, napiši kaj za Dejanje. Tvoja stvar za Mladiko²³ je dobra, piši še! Ko bi Ti vedel, kakšna suša in praznina je po uredništvih!!

Prav prisrčno Te pozdravlja Tvoj

J. Šolar

Že dva dni za tem Šolarjevim pismom se je Cajnkarju pismeno oglasil Fr. S. Finžgar:

Ljubljana, dne 11. 2. 1938

Dragi prijatelj!

Na sinočnji seji sem kot predsednik²⁴ omenil, da bi bilo morda prav, ako bi Nova založba izdala tvojo dramo, okrnjeno v Domu in svetu. Odbor je za to, da jo založi. Nič ne vem, kaj misliš z njo. Povem ti tole, kar ti morda ni znano.

Boril sem se za Dom in svet in sem šel tudi v Maribor do škofa zaradi tvoje drame, ki je na Stajerskem dvignila toliko prahu. Škof je bil resnično zelo uvideven. Saj sta sama govorila. Rekel pa mi je: Naj dramo prebere ljubljanski škof, jaz se njegovi razsodbi pridružujem. Dramo je resnično nesel Kobljar (ker je bilo vse tako napeljeno, da sem trdno upal na rešitev Doma in sveta). Škof Rožman mi je sporočil dne 22. 11. 1937: »Drama je lepa, etično neoporečna, pozitivna, vsak dijak jo lahko bere. Tudi umetniško — kolikor smem in znam soditi — je kar lepa.« Kakor pa so dejanja dokazala kljub vsem naporom in žrtvam Dom in svet (dasi je bil škof za to, tudi dr. Korošec in še drugi veljaki) ni zmagal pred sodnim stolom KTD. Poko-pan je.

To te utegne zanimati, zato sem ti kratko povedal.

Neki v Ljubljani pa so raznesli novico, da si sedaj svojo dramo dal vendarle Domu in svetu, ki bo izšel v glavnem zadelan s kazalom za vseh 50 let in s spisi, ki so bili že deloma postavljeni. Ne vem, ali je to res ali ni. Lepo prosim sporočila in odgovora na vprašanje. Ako bi Nova založba tiskala, bi ne napravili velike naklade. Povej svoje zahteve glede na honorar. Morda bi še pred Veliko nočjo izdali.

Vidim, da sem te tikal. Ne zameri. Čeprav nisva bratovščinečila, pa se držim stare navade, da smo se »pismarji« kar hitro pobratili.

Lepo te pozdravlja

vdani

Finžgar

P. S. Odgovori meni naravnost: Ljub. Dobrilova ulica 30.

Cajnkar je odgovoril še isti dan, ko je dobil Finžgarjevo pismo:

Dragi!

Hvala Ti za vso veliko prijaznost, s katero si se zavzel zame in za moje delo. Že davno sem mislil na Novo založbo. Še bolj prav je, da ste me v Ljubljani s svojo dobro voljo kar prehiteli. Pošiljam Ti rokopis in bom vesel, ako ga boste mogli in hoteli založiti. Mislim, da s prodajanjem knjige ne bo posebnih težav. Kljub vsemu

²³ Črtica Moj svet, objavljena v Mladiki 1938, str 127—134.

²⁴ Kot predsednik Nove založbe.

imam precej prijateljev. Poleg tega pa so delali v zadnjih mesecih (pa že poprej) zame reklamo tudi moji dragi neprijatelji. Veš, da mi je mnogo na tem, da delo izide. Morda ni to povsem pričakovanje začetnika, ki se razveseli vsake tiskane vrste svojih besed. Rad bi tistim, ki so me na podlagi enega samega odlomka obsodili, dal možnost, da spoznajo celotno »pohujšanje«.

Dr. Debevec je res hotel imeti moj rokopis, da ga v celoti priobči. Odgovoril sem mu, da leži na njem roka cenzure. Pa je kar kmalu odgovoril, da s tem ni težave, ker je že vse urejeno. Resnično sem se čudil. Na to njegovo pismo še nisem odgovoril. Saj niti malo nisem mislil na kako gesto, ki bi bila proti solidarnosti z ostalimi sotrudniki rajnega D i Sveta. Tudi nisem dal nikakega dovoljenja za priobčenje in nisem poslal rokopisa. Zdi se mi, da se o tem po Ljubljani širijo neke zmešane vesti. Ker sem mislil na knjižno izdajo svoje »drame«, sem pred par dnevi vložil prošnjo za »imprimatur« na ljubljanski ordinariat. Mogoče kar sam urediš to vprašanje. Saj je po škofovi izjavi to samo formalnost.

Glede honorarja prepuščam vse Tvoji dobrohotni uvidevnosti. Trgovskih poslov sem bolj malo vaju. Zato prepuščam to stvar modrosti založnikov, ki jim zaupam (drugim pa ničesar ne pošiljam). Mogoče mi o priliki kaj o tem sporočiš.

Vdano pozdravlja

Ptuj, 12. febr. 1938.

Stanko Cajnkar

Ne cela dva meseca zatem je Finžgar v pismu Cajnkarju že sporočil, da je Potopljeni svet izšel v knjigi.

Dobrilova 30. dne 8. 4. 1938

Dragi prijatelj!

Danes je izšla tvoja drama. Upam, da boš z opremo in tiskom zadovoljen. Prav lepa je.

Naročil sem trgovini, da ti takoj pošlje 10 izvodov (kot avtorski delež), zaeno pa ti nakaže honorar: 2500 din, da boš imel kaj za pirhe. Sklenila sva tako s Koblarjem, odbor, upam, da bo potrdil. Ni veliko. Toda naklada je samo 600 izvodov. Drame ne gredo v denar, razen kake take, ki jih vse Marijine družbe igrajo.

Korektura, mislim, da je vestna. Sem se potrudil.

Zvečer imamo sestanek z Dejanjem. Kocbek mora dobiti krog sebe pravo družino. Upam, da boš tudi ti med nami. Doma in sveta menda izide sedaj ena številka 80 strani. Upajo, da ga bodo rinili naprej. Kdo bo pisal? Mi stari po vseh teh katastrofah pač ne moremo več vanj.

Lepo te pozdravljam in voščim veselo alelujo!

Finžgar

Med duhovniki, ki so ob vseh teh dogodkih stali avtorju Potopljenega sveta ob strani, je bil tudi pisatelj Ksaver Meško. O tem sta si izmenjala več pisem. V enem izmed njih piše Meško: »Slišal sem, da so Ti zabranili nadaljevanje drame. Škoda, da je g. Koblar ni dal takoj celotne v tisk. Napravila bi morda čisto drugačen vtis! A potrpi, prosim. Okusiš pač, kar smo več ali manj okusili vsi, ki smo pisali, duhovniki namreč... Čas pa bo vse razčistil in prav vrednotil!« (Na Selah 2. 6. 1937). V pismu z dne 16. julija 1937 pa piše: »Glede drame in drugih maloprijetnosti bi bilo

Dobričeva 30, dne 8/4 1938

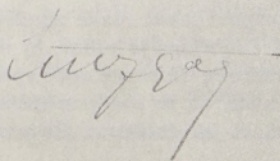
Dragi prijatelj!

Dane je izšla tvoja drama. Upam, da boš zopremo in tiskom zadovoljen. Prav lepa je.

Na pošil nem trgovini, da ti takoj pošlje 10 izvodov (kot avtorski delež), obenem pa ti nakáže honorar: 2500 din, da boš imel kaj za pirhe. Skenila svo toko s Koblarjem, odbor, upam, da bo odredi Mi veliko. Toda naklada je samo 600 izvodov. Drame ne gredo v denar, razen take take, da jih vse Marišine družbe igrajo.

Korektura, mislim, da je vestna. Sem se potrudil. Zvečer izmo sestanek z Dejanjem. Kocbek mora dobiti krog sebe pravo duščino. Upam, da boš tudi ti med nami. Doma in sveta menijo, da izide sedaj ene številkas 0 strani. Upajo, da ga bodo rinali naprej. Kdo bo pisal? Mi steri po vseh teh katastrofah pač ne moremo več vanj.

Lepo te pozdravljam in vašim veselo slilujoi

res dobro, če bi se mogla pogovoriti kdaj ustmeno.« — Ob izidu knjige pa je 21. 4. 1938 pisal Cajnkarju: »Torej knjiga je izšla. Gotovo s prejšnjim sporazumom v Mariboru. Me oboje veseli. Kritiki v »Dejanju« in »Slovincu« sta izredno laskavi.²⁵ Bila je morda še kje, a ne dobim. Glej, tako se je vse lepo uredilo, s potrpežljivostjo se navadno sčasom vse prav razplete. Ti iz srca čestitam. Tudi črtica v Mladiki je globoka in lepa!«²⁶ Ko pa je drama doživela uspeh tudi na odru, mu je Meško pisal (Na Selah 21. 12. 1938): »Zelo me veseli, da je drama doživela v Ljubljani tako lep uspeh! Ti iz srca čestitam. G. Finžgar mi piše, kako jo hodijo gledat cele šole!«

Ob izidu prvega dejanja drame Potopljeni svet je svoje misli avtorju v pismu navedel tudi Edvard Kocbek. Pismo ni datirano, razbrati pa je iz njega, da mu ga je pisal kmalu po izidu prve dvojne številke Doma in sveta 1937:

²⁵ Kritiko v »Dejanju« je o knjigi napisal France Koblar, v »Slovincu« pa Tine Debeljak.

²⁶ Glej opombo 23.

Dragi Stanko,

Kakorkoli večkrat pomislim na Tebe, tako me v teh dnevih sili, da Ti pišem pismo. »Španija« in Tvoja drama sta skoraj en sam predmet spotikanja, in prav, da je tako. Toda pisati hočem zaenkrat o Tvoji drami. Z njo si nas presenetil. Bral sem dneve naše mladosti,²⁷ dobil sem jo v uredništvu Krekove knjižnice, in pri branju te nove drame ugotovil velik napredek. Koblar sam je zelo navdušen in govori o novem Mešku, seveda, pristavlja, o mnogo boljšem Mešku. Moram Ti čestitati, zdaj sem prebral v rokopisu ves Potopljeni svet. Saj mi boš dovolil nekatere misli.

V Tvojih dramah vidim veliko dramatično napetost med ljudmi, ki imajo vse in niso nič, in med ljudmi, ki nimajo nič in enostavno so. Tu si v sredini današnje človeške tragike sploh in glej, da v njej ostaneš. To je današnja dramatična oblika, sposobna zunanjih učinkov in notranje dramatične katarze, kratkomalo ravnina, kjer se dosežata socialna in metafizična problematika.

Če pa imam kake pomisleke, in imel sem jih pri prvi drami bolj kakor pri tej, potem se tičejo nekega romantičnega vzdušja, ki poteka deloma iz estetsko učinkujočih dialogov, deloma iz idealističnih privzdignjenih junakov oziroma junakinj. Imam občutek, da se spredaj označena drama današnjega človeka sme razvijati le v smeri čim večje stvarnosti. Dramatično delo mora ostajati tudi v tej smeri le samo v sebi, brez retoričnih in romantičnih ornamentov, brez idejnih referenc, sploh brez pomoči od zunaj, se pravi brez glasnega idejnega znanja dramatikovega.

To Ti pišem brez strahu in skoraj z neko veselo strastjo zato, ker upam, da nam boš pisal drame, ki bomo z njimi dali svetu veliko pričevanje. Če bova kje skupaj prišla, Ti bom nakazal teme, ki kričijo po takem dramatiku. Pa saj si že v Varaždinu sam pripovedoval razne zgodbe.

V Ljubljani je vihar, ki ne vem, kako bo končal. Zdaj je revolucija v akademskih društvih. Slovenec noče sprejeti izjave Danice, Zarje in Savice.²⁸ Pečjak je v obupu izdal ukaz, da se o »Španiji« ne sme več govoriti. Zame so najvažnejši mnogi osebni dokazi, ki jih dobivam. Če prej ne, se v počitnicah vidimo. Bom pisal, kako.

Prav lep pozdrav od obeh
Edi

Dramo je ob izidu revijalna in časopisna kritika sprejela s simpatijami, čeprav tudi z nekaterimi kritičnimi pripombami. V reviji Dejanje (II. letnik, 1938, št. 4, str. 143—144) jo je ocenil France Koblar in svojo oceno zaključil takole: »Potopljeni svet« je najizrazitejše katoliško delo zadnjega časa pri nas. Oblikovalec je prav dobro čutil, da je samo domače okolje preozko, zato je dejanje v drugi polovici premaknil v širši svet. S tem je delo dobilo tudi rahlo simbolno veljavo. In kakor je njegov jezik skrbno odbran, tako je okolje štirih dejanj orisano skoraj z zasebno rahločutnostjo; le dramatika je domača in splošna obenem. Delo je bilo namenjeno za Dom in svet; že ob prvem dejanju je vzbudilo mnogo neutemeljenega vznemirjenja in samovoljne obsodbe. Kdor je tedaj sodil, naj zdaj bere celoto. Zaradi razmer je posebej treba poudariti, da pisatelj ni za knjigo spremenil najmanjše besede, kaj šele dejanje kakorkoli preokrenil.«

²⁷ Igra se je imenovala Pot mladosti. Cajnkarkar jo je napisal, ko je bil še v Mariboru, kot profesor v Ptujju jo je izročil svojim študentom, da so jo uprizorili.

²⁸ Kocbek misli na protestno spomenico omenjenih akademskih društev zaradi neobjektivnega poročanja o kulturno socialnem tednu v Bohinju.

V »Slovincu« je o drami napisal daljši članek Tine Debeljak (td-) 20. aprila 1938, št. 89. Dramo označuje kot notranjo tragedijo naprednega katoličana, ki mu je rast Cerkve v sodobnost vse prepočasna in iz malodušnosti omahne v nasprotno smer, namesto da bi vztrajal in se boril za svoje ideje.

Knjigo so ocenjevale še revije: Čas, leto 33, 1938/39, str. 49—50; Obzorja, leto 1., 1938, št. 3/4, str. 133—135 (France Vodnik); Naša zvezda, leto VIII., 1939, št. 1/2, str. 16. Obsežno oceno o delu je napisal France Vodnik v Mladiki 1938, str. 233. Polemika, ki se je vnela okoli drame in dobre ocene so ji bile najboljše priporočilo tudi za uprizoritev na odru. Prva jo je dala na redni repertoar ljubljanska Drama že jeseni 1938, naslednje leto pa še gledališče v Mariboru. Ljubljanska Drama je s Potopljenim svetom gostovala v decembru 1938 v Ptuj, v januarju 1939 pa v Celju. Uprizorjena je bila tudi v ljubljanskem radiu.

Uprizoritev v ljubljanski Drami Slovenskega narodnega gledališča je pripravil režiser Ciril Debevec. O pripravi so se ohranila štiri Cajnkarjeva in dve Debevčevi pismi ter knjižna izdaja drame z režiserjevimi črtanji oziroma krajšanji.

Prvi se je oglasil Cajnkar iz Ptuja:

Spoštovani gospod!

Nič ne de, če se poznamo samó po imenu, ali pa še to ne. Človek čuti iz tega, kar je bral in slišal, da bi ga tak neznanec utegnil razumeti. Tako se dozdeva meni, ko čitam Vaše misli o sodobni drami. Prepričan sem o neki sorodnosti v mišljenju. Zato sem ob zmedi, ki je nastala v Dom in svetu in okrog njega zaradi nekega članka in deloma tudi radi moje drame, moral misliti na Vas. Zato Vam danes celotni rokopis drame pošiljam. Kaj naj storite z njim? Preberite, ako imate čas. Mogoče vendarle ne bo povsem izgubljen čas. Potem mi boste povedali, kaj mislite o tem mojem poskusu. Res je, da pri pisanju nisem mislil v prvi vrsti na vprizoritev. Vendar tega nikakor nisem črtal iz svojega hotenja. Poznam Pavla Claudela in menim, da bi edino Vi upali tudi tega tihega dramatika spraviti na oder.

Oprostite, da Vas preobloženega z delom motim s svojim vpraševanjem.

Vdano pozdravljam
Stanko Cajnkar
profesor verouka na
real. gimnaziji v Ptuj

Dne 10. febr. 1938
(Spodaj Debevčev pripis)
Odgovor 25. VI. 1938

Debevec je Cajnkarju odgovoril šele čez štiri mesece in pol:

25. VI. 1938

Spoštovani gospod profesor!

Vem, da bi Vam bil lahko že davno odgovoril na Vaše pismo glede »Potopljenega sveta«, vendar jaz nimam rad pisanja, dokler ne morem povedati kaj konkretnega. Razen tega sem se zanašal, da bomo prišli z našim gostovanjem tudi v Ptuj, pa da se bova ustno pomenila o vsem, kar je važnega.

Zadeva je zdaj namreč ta: vašo dramo smo, odnosno je uprava sprejela na repertoar in sicer takoj za začetek sezone. Vendar bi rad, predno se lotim dela, prej še nujno rad z Vami govoril o nekaterih stvareh, za katere mislim, da bi se jih dalo — delu v prid — popraviti. Žal mi je namreč, da niso vsa dejanja na isti višini kakor prvo in tudi razplet oz. zaključek vse drame se mi zdi malo čuden in nekoliko bolešno prisiljen. Mogoče bova v skupnem razgovoru kakšno potuhtala, ki bo obema prav. Škoda bi bilo namreč, da bi delo zaradi nekaterih resignativnih elementov in miljejskih utesnjenosti trpelo, ko pa bi zaradi idejne podstave, vsebinske tehtnosti, notranje lepote, pristnosti doživljanja (zlasti v I. dejanju), plastičnega jezika in komornosti tona zaslužilo v polni meri, da bi uspelo.

Do 15. julija računam, da bom še v Ljubljani, potem grem nekako do 5. avgusta v inozemstvo. Do tega časa bi bilo dobro, če bi se mogla kje sestati in se pomeniti. Če lahko pridete v Ljubljano mi, prosim, prej sporočite, da ostanem doma. Če pa ne bi mogli, mi pa kljub temu javite, Vam bom skušal pa pismeno povedati svoje pomisleke. Nekako do 15. avgusta (rajši prej) bi moralo biti delo že pripravljeno (to se pravi pretipkano in zrežirano) za študij. Torej poskusimo!

Lepo Vas pozdravlja
Ciril Debevec

Cajnkár je odgovoril režiserju Debevcu:

Spoštovani gospod!

Hvala za pismo, ki ste mi ga poslali! Hvala tudi za vso prijaznost in ljubeznivost! Veseli me, da je uprava delce sprejela v svoj program. Saj sem prepričan, da bo prav ljubljanska drama s svojo dobro igro nadomestila to, česar avtor ni mogel dati.

Pravite, da bi bilo treba za oder delo nekoliko popraviti. V redu! Morate pač povedati svojo misel. Puščam Vam mnogo svobode. Le da delo ostane to, kar je. Sami veste, koliko bedastega hrupa je nastalo ob prvem dejanju, ko je izšlo v Dom in svetu.

Konec se Vam zdi nekam čuden in prisiljen. Morda ni bolj čuden, kakor je logika življenja samega. In vsaka tragika je nekako nasilje nad tokom naravnih dogodkov. Sicer pa se tudi o koncu lahko pogovoriva. Nekaj miljejske utesnjenosti je v delu prav gotovo. Pa mislim, da je to v naravi stvari same. Vsaka tragika poklica je tragika, ki jo vsaj deloma povzroča milje.

Ako se ne bova mogla osebno porazgovoriti, mi boste pisali o svojih mislih. Ptuj, 2. avg. 1938.

Prav lepo Vas pozdravlja
vdani
Stanko Cajnkár

C. Debevec je sporočil Cajnkárju:

Lj. 24. sept. 1938.

Spoštovani gospod!

Sporočam Vam, da je premiera »Potopljenega sveta« določena za soboto, 8. oktobra. Veselim se je, čeprav se ne nadejam posebnega uspeha, seveda v tistem smislu, čemur pravimo pri nas »uspeh«. Upam, da zasedba ne bo preveč zoperna

Vaši zamisli: Lilijana — Mira Danilova, Klara — Šaričeva, Vivina — Vida Juvanova, Monsignor — Gregorin, dr. Velnar — Debevec. Vaš članek »Iz krščanske filologije«²⁹ me je samo potrdil v prepričanju, da sem storil prav, ko sem se zavzel za delo tako, kakor pisatelj Vašega kova zasluži. Vse besede so mi napisane kakor iz srca in bilo bi zelo škoda, če bi tak človek ne nadaljeval z dramsko-pisateljskim udejstvovanjem.

Na predstavo Vas bo seveda uprava še povabila, veselilo bi me pa, če bi se lahko videla že na generalki!

Lepo Vas pozdravlja
Ciril Debevec

Cajnkár se je zahvalil C. Debevcu:

Spoštovani gospod!

Prav lepa hvala za pismo in sporočilo!

V Ljubljano bom prišel šele v soboto popoldne. Mislim, da pri generalni vaji nisem bogvekakoli potreben. Vam popolnoma zaupam. Poleg tega pa v petek ne morem zdoma, ker imam v soboto predpoldne še 4 ure šole. — Od uprave dosedaj nisem dobil nikakega povabila. Menda je še čas.³⁰

Želim mnogo uspeha in na svidenje.

Ptuj, 6. okt. 1938

Stanko Cajnkár

En dan pred premiero — dne 7. X. 1938 je v imenu Uprave Narodnega gledališča v Ljubljani pisal upravnik Župančič Cajnkárju:

Spoštovani gospod profesor,
vabim Vas najvljudneje k premieri Vaše drame »Potopljene svet«, ki bo v soboto 8. t. m. ob 8. uri.

Veselilo bi me, če bi Vas mogel ob tej priliki pozdraviti v naši Drami. Z najlepšimi pozdravi

Oton Župančič
upravnik

Premiera Potopljenega sveta je bila 8. oktobra 1938 in je dosegla izreden uspeh. O njej so kritično, a z veliko pohvalo poročali France Koblar v Slovenscu (11. okt. 1938, št. 234, str. 4), Ludvik Mrzel v Jutru (18. in 19. oktobra 1938, št. 242 in 243) in Fran Govekar v Slovenskem narodu (11. okt. 1938, št. 228, str. 4). Govekar jo je

²⁹ Vaš članek »Iz krščanske filologije«. Ni bil to članek, marveč bolj esej, ki je bil napisan in natisnjen leta 1938 v I. letniku Dejanja, str. 231. Urednik revije Edvard Kocbek se je spomnil svojih in avtorjevih študijskih let, ki sta jih preživela v Ptuj in ga je naprosil za prispevek za revijo. O eseju pripoveduje avtor, da sta se mu »naslov in snov članka brez posebnega truda kar sama od sebe vtihotapila v pero. Sporov in zmed je bilo v tem času v katoliškem javnem življenju vse polno«. »Modri borci za slepo načelnost so iztrgali Dom in svet sposobnim rokam urednikov in sotrudnikov. Moj Potopljene svet in Kocbekovo Premišljevanje o Spaniji sta morala igrati vlogo pretveze za upravičenost bedaste smrtni obsodbe nad odlično revijo. Dijaška društva in skoraj ves tisk so dobili v roke »zanesljiv« integralisti (ki so se tudi medsebojno pobijali). Ideje »udarnosti«, »discipline« in »edinosti« so preplavile skoraj ves naš tisk. Zato je bila lekcija o »krščanski filologiji« potrebna. Esaj Iz krščanske filologije ni moj prvi spis, vendar je pomemben kot nekakšen poziv za odhod na ideološko fronto (da povem v jeziku svojih pokojnih nasprotnikov). Vnaprej ne bo več dvoma, kje sem in kje bom ostal«. (Stanko Cajnkár, Trideset let, Ljubljana 1970, str. 8).

³⁰ Četrto Cajnkárjevo pismo Cirilu Debevcu se nanaša na izplačilo tantiem za uprizoritev »Potopljenega sveta« — pol leta po premieri mu jih gledališka uprava ni izplačala. —

Spoštovani gospod profesor,

vabim Vas najviljudneje k premieri Vaše drame "Fotopljeni svet", ki bo v soboto 8.4.m. ob 8.uri.

Veselilo bi me, če bi Vas mogel ob tej priliki pozdraviti v naši Drami.

Z najlepšimi pozdravi

Stojan
upravnik.

označil kot pogumno dramo z lepim, jasnim in sočnim jezikom, kot predstavo, ki je žela pri publiki močan zunanji in notranji uspeh, »bilo je mnogo priznanja in gospod avtor je moral štirikrat pred rampo, kjer je doživel prisrčne ovacije«. Mrzel je v Jutru obširno razčlenil dogajanje v drami in poudaril njegove odlike predvsem v lepoti in jasnosti misli in čistost jezika. Kritik Koblar pa je zaključil svojo oceno z besedami: »Občinstvo je delo sprejelo z resnobo in je navzočemu pisatelju izkazalo lepo priznanje in zadoščenje.«

Za Gledališki list Narodnega gledališča v Ljubljani sta o drami pisala France Koblar in režiser Ciril Debevec. Prvi je spregovoril o pomenu dela, ki je bilo namenjeno za »Dom in svet« in je že ob prvem dejanju vzbudilo mnogo neutemeljenega vznemirjenja in samovoljne obsodbe. Kdor je tedaj sodil, naj zdaj bere celoto. Zaradi razmer je posebej treba poudariti, da pisatelj ni za knjigo in za odrsko uprizoritev spremenil najmanjše besede, kaj šele dejanje kakorkoli preokrenil.

Ciril Debevec pa je kot režiser in igralec v vlogi Velnarja zapisal: »Vesel sem, da režiram delo pisatelja s tako človeško usmerjenostjo, da imam opravka s tako dragoceno umetniško osebnostjo. V pisatelju je toliko umetniške pristnosti, kakor je jaz za svoj okus v povojni dramatiki nisem našel, razen pri Ivanu Cankarju. Presenetljivo je za začetnika, da ima lep, koncizen in nenatran jezik, ki je brez afekcije in golega verbalizma. Posebno me je prizadelo, da imam opravka s človekom, ki je vse navedene probleme bistveno v dnu srca in možganov doživel, da je bil od njih razrvan in prizadet, a jih je znal tako dvigniti na objektivno višino in jih izoblikovati brez sovraštva in tudi v ostrinah popolnoma netendenciozno. Cajnkár je, ne v tehničnem, temveč v vsebinskem smislu, te pereče vsakdanje probleme obravnaval in prikazal na čist in dragocen način. Zato je moja iskrena želja, da bi se kljub nedostatkom, ki so za začetnika minimalni, razvil v tistega oblikovalca, posebno dramskega, za kakršnega ima po mojem globokem prepričanju ves zaklad.

Še posebej smatram za potrebno poudariti, da so takele človeške osebnosti, s to vsebino, s tem svetovnim nazorom in razgledom, s to notranjo urejenostjo, s to zrelostjo in predvsem s tem pogumom, današnjemu zmedenemu in grdemu času na

vso moč potrebne in še posebej na Slovenskem, kjer so vsi odsevi in odmevi svetovnih grdob v negativnem smislu postoterjeni.«

Za uprizoritev Cajnkarjeve drame na mariborskem odru se je prizadeval profesor Šedivy, kakor je razvidno iz njegovega pisma Stanku Cajnkarju 28. julija 1938, kjer pravi: »Hotel sem na vsak način spraviti Tvojo dramo na mariborski oder. Našega režiserja, g. Malca, svojega prijatelja, sem za to zainteresiral in bil sem osebno pri upravniku našega gledališča g. dr. Brenčiču. Toda on je kot bivši policijski upravnik zelo boječ človek in nikakor ni upal dati tega komada na repertoar, kakor tudi ni upal v prejšnji sezoni dati Čapkove Matere. Toda g. Malec je imel opravlja v Ljubljani in tedaj je posredoval pri ljubljanskem dramaturgu in sicer z uspehom. Tvojo dramo bodo v Ljubljani igrali in zato se bo gotovo ojunail tudi dr. Brenčič. Priporočal bi Ti, da se takrat udeležiš premiere kakor v Ljubljani tako pozneje v Mariboru in da deliš po premieri avtograme v svoj Potopljeni svet v kaki restavraciji v bližini ljubljanske drame odnosno v Mariboru pri Orlu. S tem podpreš založnika in boš prihodnjič laže kaj izdal. Mi se moramo uveljaviti. V Mariboru bom preskrbel, da bo igra tako uspela, kakor zasluži.

Z dramo sem bil izredno zadovoljen... Cirilova tiskarna je prodala 40 izvodov, kar je za Maribor izredno mnogo. Ob premieri pa se bo mnogo več! Vesel sem Tvojega uspeha in Ti zato najiskreneje čestitam...«

Medtem je ljubljanska Drama gostovala s Potopljenim svetom v Ptuj, o čemer je poročal mariborski Večernik 21. 12. 1938, dne 13. januarja 1939 pa v celjskem mestnem gledališču.

Dne 3. 4. je upravnik mariborskega gledališča pisal Stanku Cajnkarju:

Velespoštovani gospod profesor!

Vašo dramo »Potopljeni svet« smo izročili gledališkemu cenzurnemu svetu v pregled. V slučaju pravočasnega odobrenja, jo nameravamo postaviti na oder v okviru Umetniškega tedna dne 22. t. m.

Prosim Vas, da nam čimpreje sporočite, ako ste zadovoljni s tantijemo, kakor je običajna za mariborsko gledališče pri naših avtorjih; namreč 10 % od bruto inkaso.

*V pričakovanju Vašega obvestila Vas pozdravlja
z odličnim spoštovanjem*

*za upravo
Dr. Brenčič
upravnik*

Maribor, dne 3. 4. 1939.

Naslednji dan, 4. 4. 1939 se je s pismom obrnil na avtorja tudi Umetniški klub v Mariboru:

*Gospod prof. Stanko Cajnkar,
Ptuj*

Sporazumno z upravnikom Nar. gledališča v Mariboru gd. dr. Brenčičem smo določili, da se vprizori na letošnjem umetniškem tednu kot reprezentativna drama, ker od predloženih novih dram ni bila sprejeta nobena, Vaše delo »Potopljeni svet«.

Vi ste član kluba, delo je tudi nastalo na našem področju, tako da je v vseh ozirih primerno. Gledališče je poslalo že stvar v cenzuro, prosimo Vas, da date svoj pristanek in da se tudi udeležite predstave.

Pričakujoč Vašega c. odgovora ostajamo

Z odl. spoštovanjem

Tajnik
Ivan Potrč

UMETNIŠKI
KLUB
MARIBOR

Predsednik
M. Šnuderl

Upravnik dr. Brenčič je sporočil avtorju drame:

Vaše blagorodje!

Predgeneralka »Potopljenega sveta« bo v petek zvečer ob 20. uri, generalka pa v soboto ob 10. uri dopoldan. V interesu vprizoritve same bi nam bilo zelo ljubo, če bi bili pri eni od teh vaj prisotni, pa Vas prosim, če Vam je mogoče priti.

Z odličnim spoštovanjem

za upravo:
Dr. Brenčič
upravnik

Maribor, dne 19. 4. 1939.

Brenčič je drugič pisal Cajnkarkju:

Velecenjeni gospod profesor!

Kakor znano, je Vaš »Potopljeni svet« v Ljubljani nadvse uspel. Zato se nam zdi škoda, če bi moralo pri nas ostati pri štirih, le za mesto omejenih predstavah. »Potopljeni svet« naj bi videlo čim največ okoličanov. Tem na ljubo nameravamo Vaše delo ponoviti na Binkoštni ponedeljek pop., ko je v Mariboru dopoldne birma za okolico.

Je pa v obojestranskem interesu, da našo reklamo izpopolnite tudi Vi s Svojim osebnim priporočilom predvsem na uredništvo »Slov. Gospodarja« in »Slovenca«, kakor tudi na Vaše znane gg. tovariše v okolici Maribora.

Namenu ponovitve Vašega dela bo še veliko bolj kot vsa naša reklama, služilo omenjeno Vaše osebno in čim skorajšnje priporočilo.

V prepričanju, da soglašate z našim nasvetom, Vas pozdravlja
z odličnim spoštovanjem

za upravo:
Dr. Brenčič
upravnik

Maribor, dne 17. 5. 1939.

Cajnkarkjeva drama »Potopljeni svet« je dobila za leto 1938 tudi literarno nagrado ljubljanske mestne občine, ki jih je ta ustanovila v vzpodbudo in priznanje slovenskim pisateljem in pesnikom in jih je podeljevala vsako leto na obletnico Prešernove smrti. Avtorju drame »Potopljeni svet« je bila podeljena omenjena nagrada po soglasnem predlogu razsodišča.

UMETNIŠKI KLUB V MARIBORU

Marib. 4. 4. 1939

Gospod

prof. Stanko Cajnk ar,

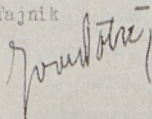
P t u j .

Sporazumno z upravnikom Narod.gledališča v Mariboru
gd.dr.Brenčičem smo določili, da se vprizori na letošnjem Umetniš-
kem tednu kot reprezentativna drama, ker od predloženih novih
dram ni bila sprejeta nobena, Vaše delo "Potopljeni svet". Vi
ste član kluba, delo je tudi nastalo na našem področju, tako da
je v vseh ozirih primerno. Gledališče je poslalo že stvar v cenzu-
ro, prosimo Vas, da date svoj pristank in da se tudi udeležite
predstave.

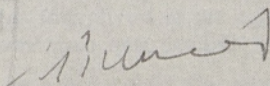
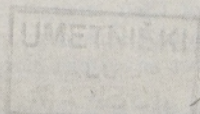
Pričakujoč Vašega o.dgovora ostajamo

Z odl, spoštovanjem

Tajnik

Predsednik

Neprijetni spori, ki jih je sprožilo prvo dejanje Cajnk arjeve drame »Potopljeni svet«, objavljeno v 1. in 2. številki Doma in sveta 1938, niso povzročili samo krize te revije, marveč razkol v katoliških vrstah, zlasti med inteligenco. Finžgar je npr. v obširnem pismu predsedniku takratnega Slovenskega katoliškega akademskega sta-rešinstva sporočil svoj odstop iz SKAS in je med petimi točkami, s katerimi je ta svoj protest utemeljil, navedel tudi afero okrog »Potopljenega sveta« in grdo ravnanje z njenim avtorjem. Podobnih odmevov in protestnih pričevanj iz tega časa bi lahko navedli še več, vendar bi to presegalo okvir tega poročila.

Dne 21. oktobra 1943 je ljubljanska Drama Cajnk arjev »Potopljeni svet« znova postavila na oder v režiji Edvarda Gregorina, ki je tedaj v Gledališkem listu (1943/44, št. 3) med drugim zapisal: »Lotili smo se dela povsem iznova, tako, kakor da te drame še nismo videli.« Gregorin je sam tudi nastopil v vlogi Velnarja, Lilijano Gar-nier je igrala Savka Severjeva, njeno sestro Vivino Meta Pugljeva, škofa Cirila Jože Kovič, Klaro Mileva Boltar-Ukmarjeva, delavca Blaž in škofovega sluga Podgoršek (pri premieri 8. okt. 1938 je režiser Debevec to vlogo izločil). Že primerjava osnovne zamisli uprizoritve je pokazala precejšnje razlike od prve premiere, nič manj ni

bila ponesrečena zasedba vlog. Takratna časopisna kritika je predstavo v Gregorinovi režiji ocenila kot skromno v inscenaciji in izvedbo premalo dognano prav zato, ker režiser ni imel srečne roke pri izbiri vlog. (Prim. poročilo J. P. v »Slovincu« 27. 10. 1943; v »Slovenskem domu« 22. 10. 1943.)

Dramo je pod vodstvom Davorina Petančiča uprizorila 25. februarja leta 1942 tudi igralska družina SKDS (Slovenska kmečko delavska sloga) v Zagrebu.

Dobrih trideset let pozneje je avtor drame Stanko Cajnkár v svoji knjigi »Trideset let«, ki je izšla ob njegovi sedemdesetletnici (1970) zapisal: »Zgodba o Potopljenem svetu je bila dovolj bedasta, da bi mi mogla zopetno pisanje zagreniti. Za pisanje sem bil že ujet. Za umik je bilo že prepozno...« Leto dni zatem je na vprašanje, če je kdaj začutil nezadržno potrebo, da bi zapustil duhovniški poklic in sakralni prostor zato, da bi se zenačil z vernikom laikom in prevzel nase temeljno breme današnjega verujočega človeka... in kako je to potrebo premagal, če jo je začutil, odgovoril: »Te alternative nisem nikoli občutil. Tudi kot možna hipoteza mi ni prišla na misel. Zaradi mojega doktorja Velnarja (Potopljeni svet) je morda kdo mislil, da je bilo vprašanje odhoda iz duhovništva tudi moja osebna zadeva. Pa ni bila. Sicer pa odide Velnar iskat samo svojo osebno srečo. Njegovo slovo od poklica je tudi slovo od Cerkve. Mene tako iskanje sreče ni vznemirjalo, čeprav sem doživel zelo neprijetna razočaranja. Velnarjev odhod mi je omogočil razgovor s škofom, ki se mi je zdel potreben. Takšen trd dialog je mogoč samo ob slovesu...« Msgr. Cirila iz Potopljenega sveta pa je sam označil takole: »Za čas, v katerega je postavljen, je dovolj moderen, uvideven in dober. Prenese resnico, ki je njemu namenjena, pa jo upa povedati tudi svojemu sobesedniku. In ko se dr. Velnar zaman loteva ureditve svojega novega doma, izvede njegov pozabljeni škof vrsto reform, ki nakazujejo nov čut za opravljanje škofovske službe. Škof Ciril je umrl že pred leti, vsekakor pa pred koncilom. Njegov lik je že zdavnaj zasenčila revolucionarnost Helderja Camare, ki ni oseba iz knjige, temveč živa resničnost sedanjega časa.«³¹

³¹ Stanko Cajnkár: Pogovor s preteklostjo, Znamenje 1/2, leto I., 1971, str. 7, 11 in 12.

Sur le drame »Le monde englouti« de Stanko Cajnkár

Dans la suite de son étude sur les événements concernant le drame de Stanko Cajnkár »Le monde englouti« (première partie dans Dokumenti N° 30, p. 162—175), l'auteur décrit l'évolution de la crise de la revue »Dom in svet« en rapport avec ce drame, et il cite les lettres de quelques travailleurs culturels slovènes qui sont intervenus dans cette affaire (F. S. Finžgar, J. Debevec, J. Šolar, F. K. Meško, E. Kocbek). Le drame, dont seulement un acte fut publié dans la revue, ne parut en volume qu'en 1938; l'auteur décrit sa réception par les critiques des revues et de la presse quotidienne (F. Koblar, T. Debeljak, F. Vodnik). En conclusion, l'auteur évoque les représentations du drame sur deux scènes professionnelles, à Ljubljana et à Maribor; il publie aussi les lettres de certains hommes de théâtre qui s'y rapportent (C. Debevec, E. Gregorin et les deux administrateurs O. Župančič et R. Brenčič) et il résume les échos critiques que ces représentations ont éveillés dans la presse.